

ONA TILI TA'LIMIDA GAP BO'LAKLARINI O'QITISHGA QO'YILGAN TALABLAR

Gulyamova X.

ChDPU dotsenti

Abdurazakova N.

NDPI stajyor - o'qituvchi

Tayanch so'zlar: gap bo'laklari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, tahliliy, tanqidiy, ijodiy yondashish, qiyoslab o'rgatish, til bo'limlarini bog'lab o'rgatish, maktub metodi.

Ключевые слова: фрагменты предложений, личностно-ориентированное обучение, аналитический, критический, творческий подход, сравнительное обучение, обучение путем соединения языковых разделов, буквенный метод.

Key words: sentence fragments, student-centered learning, analytical, critical, creative approach, comparative learning, learning by connecting language sections, letter method.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili ta'limining sifati va samaradorligi ta'lim beruvchining metodik tayyorgarligiga, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ijodiy faoliyatini tashkil etish hamda sub'yekt - sub'yekt hamkorligiga asoslangan ta'lim jarayonini nazorat qilish va boshqarish strategiyalarining takomillashtirilishiga bog'liq. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili fanini o'qitishni rivojlantirish konsepsiyasining "Kadrlar bilan bog'liq muammolar"ida "Oliy ta'limdagi nomukammalliklar tufayli bitiruvchilarning nazariy tayyorgarlik hamda amaliy kompetentligi bog'lanishlarida bo'shliqlar yuzaga kelgan" ligining qayd etilishi bejiz emas. Hozirgi kunda bu masala ona tilini o'qitish metodikasining ham dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. So'nggi yillarda ta'limning barcha bosqichlarida ona tilini o'qitish orqali ta'lim oluvchilarning ijodiy fikrlash kompetentligini rivojlantirish, tanqidiy tafakkurini yuksaltirish, o'zini-o'zi baholash qobiliyatini kamol toptirish, ijodiy faoliyatini to'g'ri yo'naltirishga xalqaro miqyosda alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim tizimining dunyo amaliyotida onatili o'qitish metodikasini individuallashtirish va kompetentsiyaviy yondashuvlar integratsiyasi asosida zamonaviy axborot-kommunikatsiya

texnologiyalarini joriy etishga ta'lim sifatini ta'minlashning yetakchi omili sifatida qaralmoqda. 5-11-sinflarning til ta'limida o'quvchi shaxsini mustaqil hayotga tayyorlash, tanqidiy qarashlarni shakllantirish, shaxslik sifatlarini qaror toptirish, fan yuzasidan nazariy bilimlarini takomillashtirish, til birliklaridan maqsadiga muvofiq tarzda to'laqonli foydalana oladigan darajaga olib chiqish kabi qator vazifalarni bajarish nazarda tutiladi. Mazkur vazifani bajarishda til ta'limini shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etish ta'lim samaradorligini ta'minlovchi muhim omil sifatida jahon amaliyotida yetakchi o'rinda turishi bejiz emas. Shuning uchun ham pedagogika fanida ta'limni shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida shakllantirish yuzasidan salmoqli ishlar amalga oshirilgan. Biroq uni har bir o'qitish metodikasiga, xususan, ona tili metodikasiga tatbiqan takomillashtirish til ta'limi oldida turgan muhim ilmiy-amaliy vazifalardandir.

Xalq ta'limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasida "o'qitish usullarini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, kichik yoshdan o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish" kabi muhim vazifalar belgilanganligi bevosita oliy ta'lim tizimida ona tili o'qitish metodikasiga ham taalluqlidir. Talabalarining o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirish, ta'limda faolligi va mustaqilligini tarbiyalash o'qitishning asosiy talabi hisoblanadi. Shundan kelib chiqqan holda bo'lg'usi o'qituvchini ham, maktab o'quvchisini ham ta'lim jarayonida faollashtiradigan o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish lozim.

Talabalarining ma'ruzaga ilmiy-nazariy va metodik jihatdan mustaqil tayyorlanishlari va ijodiy, tanqidiy yondashishlari uchun maxsus topshiriqlar tavsiya etiladi. Bu topshiriqlar darsdan tashqari vaqtda "Ta'lim tog'risida"gi Qonunni, "Davlat tili to'g'risida"gi Qonunni, ona tili konsepsiyasini, ona tili dasturining bo'limlari, mazmuni va talablarini, mavzu yuzasidan metodik adabiyotlarda berilgan ma'lumotlarni, tavsiyalarni, mavzu yuzasidan metodik adabiyotlardagi qarashlarni o'rganish va munosabat bildirish; dars jarayonida esa muayyan mavzuni o'rganishdan ko'zlangan maqsadni, o'ziga xos tamoyillarini aniqlash, ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatini ochish, tavsiya etilgan o'qitish metodlari, usullar va vositalariga munosabat bildirish kabilar tashkil etadi. Jumladan, maktabda "Sintaksis nima maqsadda o'qitiladi?" savoli asosida talabalar mavzuni o'rganishga jalb qilinadi. Bu bilan maktabda o'rgatiladigan mavzuning ta'limiy ahamiyati aniqlashtiriladi.

Muayyan mavzuni o'rganish yuzasidan ilmiy-nazariy va metodik adabiyotlardagi qarashlarga munosabat bildirishga undovchi topshiriqlar ularni

ijodiy ishga yo‘llaydi, yangicha metodik yondashuvni yuzaga chiqishiga olib keladi. Masalan, “Metodik adabiyotlarda morfemika va morfologiyaning o‘rganish ob’ekti yuzasidan bildirilgan fikrlarni aniqlang va ularga munosabatingizni bildiring. Ularning o‘zaro alodorigini asoslang” kabi.

Talabalarni ona tili atamalarining ma’nosi ustida ishlashga jalb qilish maktabga o‘quvchilarni tilga qiziqtirishga asos bo‘ladi. Ma’lumki, ona til atamalarining ko‘pgina qismi xalq tilidan olingan. Masalan, oliy ta’limda talabalardan “fe’l” so‘zi qatnashgan ibora va birikmalarni keltirishlari va ularning ma’nolari asosida “Fe’l – arabcha harakat, ta’sir ko‘rsatish, ish, amal; kishi xarakterini tashkil etuvchi ruhiy xususiyatlar va undan yuzaga keluvchi xatti-harakatlar majmui” sifatida izohlanadi.

Talabalarni til bo‘limlarini o‘zaro bog‘lab, qiyoslab o‘rgatishga yo‘naltirish ijodiy metodik yondashuv ko‘nikma va malakalarini rivojlantiradi. Ona tilini o‘qitishda talabalarni so‘z turkumlarining grammatik ma’nodoshligini taqqoslab o‘rgatish yuzasidan ilmiy-metodik izlanishga undash ularni o‘quvchilarning umumlashtirish va xususiylashtirish ko‘nikmalarini aspectual tamoyil asosida shakllantirishga qaratilgan metodik jarayonga tayyorlaydi. Ko‘rinadiki, ona tili ta’limida shaxsga yo‘naltirilgan maxsus topshiriqlar ustida ishlash jarayonida til hodisalarining omonimlik, sinonimlik xususiyatlariga asoslanish, mustaqil so‘z turkumlari bilan yordamchi so‘z turkumlarining grammatik ma’nohdoshligi ustida ishlashga o‘rgatish nutqiy faoliyatda takrordan saqlaydi.

Bo‘ljak o‘qituvchi ona tilidan o‘quvchilarga o‘rgatiladigan mavzularning nazariy ma’lumotlariga asoslangan holda metodik ishlarini rejalashtira olishi lozim. Buning uchun avvalo talabalar e’tibori tilshunoslarlarning gap bo‘laklarining ilmiy-nazariy talqiniga tortilishi lozim. Masalan:

A.G‘ulomov va M.Asqarovalarning “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” darsligida gap bo‘laklariga quyidagicha ta’rif beriladi: “Gapda tobelanib bog‘lanishli va ma’lum so‘roqqa javob bo‘luvchi so‘z yoki so‘zlar birikmasi gap bo‘lagi deyiladi. Ular gap bo‘laklariga “gapning bo‘laklari ma’lum grammatik munosabat bilan hosil bo‘lgan butunlikning bo‘laklaridir”. N. Mahmudov, A. Nurmonovlar esa “Tobe aloqa tarkibida muayyan sintaktik vaziyatda keluvchi eng kichik sintaktik shakl gap bo‘lagi” deb izohlaydi. Aslida bu ikki ta’rif bir xil qarashning ikki xil shaklidir. Gap bo‘laklarini o‘rgatish metodikasi bilan tanishtirishda talabalarga mazkur ikki ta’rifga bo‘lgan munosabatlari aniqlanadi. Talabalar quyidagi savol va topshiriqlar asosida munozaraga tortiladi:

- Siz bu fikrlarni qanday talqin qilgan bo‘lardingiz?
- Hozirgi tilshunoslikda yana qanday qarashlar mavjud?

tanlash vazifa qilib beriladi. Masalan: 1. “Soʻz turkumlarini bilmagan oʻquvchi gap boʻlaklarini oʻzlashtira olmaydi. Shuning uchun oʻquvchilarga soʻz turkumlari bilan gap boʻlaklari orasidagi bogʻlanishni tushuntirish lozim” degan fikrga asoslanib, bu jarayonni yoriting.

2. Gap boʻlaklarini oʻrgatishda taʼlim samaradorligini oshiradigan interfaol metodlarni (oʻzaro va faol maʼnosini bildiradi) tanlang, gap boʻlaklarini oʻrgatish jarayoniga tatbiq eting.

Oʻqituvchi “Maktub” metodida gap boʻlaklarini oʻrgatish metodikasiga doir maʼlumotlarni talabalarga tarqatishi, ularni kursdoshlariga tushuntirishlarini topshiriq qilib berishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, oliy taʼlimda talabalarni maktab amaliyotiga tayyorlashdamavzu yuzasidan nazariy va metodik adabiyotlardagi maʼlumotlarga ijodiy munosabatni shakllantirish ona tili oʻqitish samaradorligini taʼminlaydi.

Adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўljалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ – 60-сон Фармони.-Т.: 2022.
2. Umumiy oʻrta taʼlimning MOʻD. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida ona tili fanini oʻqitishni rivojlantirish konsepsiyasi. –Т.: 2020.
3. Ғулумов А., Асқарова М. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Т.: Ўқитувчи, 1987.
4. Mahmudov N., Nurmonov A. O_zbek tilining nazariy grammatikasi. – Т.: O_qituvchi, 1995.
5. Gʻulomov A. va boshqalar. Ona tili oʻqitish metodikasi. –Т.: Fan va texnologiya, 2002.
6. Toxliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova D. Ozbek tili oʻqitish metodikasi. – Т, 2006.
7. S. Matchonov va b. Boshlangʻich sinflarda ona tili oʻqitish metodikasi. –Т.: -Ishonchli hamkor. 2021.

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada talabalarni maktabda gap boʻlaklarini oʻrgatish jarayoniga tayyorlashda maʼruzaga doir ilmiy-nazariy maʼlumotlarga va metodik tavsiyalarga tahliliy, ijodiy va tanqidiy yondashishga oʻrgatish xususida soʻz yuritiladi.

РЕЗЮМЕ

В данной статье говорится об обучении учащихся аналитическому, творческому и критическому подходу к научно-теоретической информации и методическим рекомендациям в процессе обучения частям речи в школе.

SUMMARY

This article talks about teaching students an analytical, creative and critical approach to scientific and theoretical information and methodological recommendations in the process of teaching parts of speech at school.